

Tahsin BOZDAĞ
Sanatta Yeterlilik Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, tbozdog99@gmail.com, Malatya-Türkiye
ORCID:0000-0001-7412-9323

Ayşe Aslıhan EROĞLU
Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi, aslihanerguder@atauni.edu.tr, Erzurum-Türkiye
ORCID:0000-0002-0320-3300

Malatya İli Doğanyol İlçesi Düz Dokuma Örnekleri

Özet

Malatya şehri yerleşim alanı, M.Ö. 3600 ile tarihlenen Arslantepe höyük kazılarında gün yüzüne çıkan kadim bir yerleşim tarihine sahiptir. Bu kadim şehir birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bunun yanı sıra birçok medeniyetinde geçiş güzergâhında olan önemli bir konuma sahiptir. Malatya tarihi incelendiğinde bu özellikler şehri her bağlamda zengin kılmaktadır. Coğrafi, siyasi, ekonomik ve etnik gibi birçok birleşen bu kadim şehri öne çıkarmaktadır. Malatya merkez ve merkeze bağlı ilçelerde oldukça aktif bir nüfus demografik yapısına sahiptir. Bu yoğun demografik yapıya sahip ilçelerden biride Doğanyol'dur. 2. Yüzyılları arasında M.S. 14. yüzyılı süresinde yoğun olarak kullanılan İpek Yolu güzergâhı Bakır Yolu'nu ticari ağırlıklı seçilmesi bu amaçla kullanan kervanların sıklıkla kullandığı yol güzergâhlarından biri olan İpek Yolu takibinde Bakır Yolu devamında kervanların konaklamak için durdukları Suriye devamında Malatya, Gürün güzergâhında Kayseri, Hekimhan, Yazıhan, Sivas yol güzergâhı Malatya'da ticaretin yoğun olmasına neden olmuştur. Ticari bakımdan yoğun olan Malatya'nın ilçeleri de bu gelişimden olumlu ölçüde istifade etmişlerdir. İpek yolunun varlığı bu bölgede birçok gelişmenin yanında dokuma kültürünü de oldukça olumlu yönde etkilemiştir.

Malatya tarihi araştırmalarında Doğanyol'un geçmiş yıllarda dokumacılıkla yoğun bir şekilde dokuma üretimi ve ticareti içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde dokuma sanatıyla olan ilişkisi oldukça azalan bu yerleşim yerinde tarihi süreçte dokumacılıkla yoğun uğraşan köyler tespit edilerek, düz dokumacılığının yapıldığı köyler ve kişiler çalışma sahası olarak belirlenmiştir. Doğanyol merkez ve civar köylerde her ev, cami vb insan yerleşimin bulunduğu alanlarda düz dokumalara rastlamak mümkündür, ancak günümüzde düz dokumalar birçok nedenden hızla yok olmaya yüz tutmuştur. Bölgede dokuma kültürü adına neredeyse yok denecek kadar az sayıda kişi kalmıştır. Yöreyle ait desen, kompozisyon ve yanış özelliklerini taşıyan ev, cami vb kalan son düz dokuma örneklerinin belgelenmesi yöredeki dokuma kültürünün yaşatılması adına oldukça önemli bir kazanımdır.

Doğan yol ve köylerine gidilerek, geçmişte düz dokuma ile iştirakli kişilerle görüşülmüş, doğanyolda dokumacılığın geçmişi ve doğanyolda dokumanın günümüz durumu ile ilgili bilgi kayıt altına alınmıştır. Malatya Doğanyol ilçesinde yoğun olarak yapılan düz dokuma sanatının yaşayan son temsilcilerine ulaşmak ve yöreye özgü düz dokuma eserlerinin kompozisyon, teknik, desen, yanış vb... özelliklerinin kayıt altına alınması ve bilimsel bir çalışmanın hazırlanması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, Halı, Motif, Yün.

Malatya Province Doğanyol District Fuat Weaving Samples

Abstract

Malatya city settlement area, BC. Arslantepe mound dating back to 3600 B.C. has an ancient settlement history that was unearthed during the excavations. This ancient city has hosted many civilizations, as well as having an important position on the transit route of many civilizations. When the history of Malatya is examined, these features make the city rich in every context. Many combinations such as geographical, political, economic and ethnic make this ancient city stand out. Malatya has a very active population demographic structure in the center and its districts. One of the districts with this dense demographic structure is Doğanyol. Between the 2nd century AD. The Silk Road route, which was heavily used during the 14th century, was chosen commercially, and the Silk Road, which is one of the routes frequently used by the caravans using it for this purpose, in the continuation of the Copper Road in Syria, where the caravans stopped for accommodation, Malatya on the Gürü route, Kayseri, Hekimhan, Yazıhan, Sivas. The road route is the reason for the intense trade in Malatya. The districts of Malatya, which is commercially dense, also benefited from this development positively. The existence of the silk road has affected the weaving culture in a very positive way as well as many developments in this region.

In the historical researches of Malatya, it is understood that Doğanyol was heavily involved in weaving production and trade in the past years. In this settlement, whose relationship with the art of weaving has decreased considerably today, the villages dealing with weaving intensively in the historical process were determined and the villages and people where flat weaving was made were determined as the study area. It is possible to come across plain weaves in areas where there are human settlements such as every house, mosque, etc. in the center and surrounding villages of Doğanyol, but today, plain weaves are on the verge of disappearing due to many reasons. There are almost no people left in the name of weaving culture in the region. Documenting the last remaining flat weaving samples, such as houses, mosques, etc., which have the pattern, composition and fire characteristics of the region, is a very important gain in terms of keeping the weaving culture in the region alive.

By going to Doğanyol and its villages, people who have participated in flat weaving in the past were interviewed, and information about the history of weaving in Doğanyol and the current state of weaving in Doğanyol was recorded. It is important to reach the last living representatives of the flat weaving art, which is intensely made in Malatya Doğanyol district, and to record the composition, technique, pattern, burning, etc. features of the flat weaving works specific to the region and to prepare a scientific study.

Keywords: Weave, Carpet, Pattern, Wool.

1. Giriş

Dokuma sanatı var olduğu coğrafyanın kültür özelliklerini yoğun bir şekilde hissettirir; ait olduğu zaman periyodunun ekonomik, beşeri, sosyal ve kültürel tüm birleşenlerini yansıtır. Dokuma sanatındaki ürünlerde yerleşim birimlerindeki topluluklar hammadde olarak, hayvan ve bitki liflerinden kullanmış, bölgedeki yaşamda sıklıkla yetiştirdikleri küçükbaş hayvanların yünlerini dokumada ham madde olarak kullanılabilir bir malzeme haline getirmiştir. Malatya yöresinin de dokuma tarihini incelediğimizde kullanılan hammaddenin tarihle paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Malatya yöresi toprak bakımından geniş bir alana sahip olduğu için çok çeşitli kültürel etkileşimi bünyesinde barındırmaktadır. Malatya yöresi bu geniş coğrafya içinde her yöre ortak dokuma çeşitlerinin yanısıra kendine özgü dokuma çeşitleri ve desenlerini de kullanmaktadır. Malatya yöresinde dokunan düz dokuma örnekleri arasında yaygı, yük örtüsü, namazlık, bastırık, sofralık, çuval, heybe, torba gibi çeşitler görülmektedir. Bu örneklerin çoğunluğu başlangıçta muhtemelen namazlık şeklinde küçük boyutlu ve yük örtüsü şeklinde iken, zamanla büyük mekânlara serilebilecek türden eşyalar da dokunmaya başlamıştır. Malatya yöresinde günümüzde az sayıda olsada uzun yolluk tipinden taban halısına kadar her tür düz dokuma dokunmaktadır.

Geleneksel el sanatları içerisinde önemli bir noktada olan el dokuması ürünlerinde sıklıkla kullanıldığı tespit edilen motiflerin anlam bütünlüğünde sembolik ve ikonografik anlamları tarihte Türk kültür sanat anlayışını ortaya

koymakta ve günümüz sanatına olumlu katkılar sunmaktadır. Türk dokumacılığının pazırıktan ve çok ötesinden başlayan serüveni, zengin içerikli motif kullanımı, kompozisyon, derinlik, renk ve teknik çeşitliliğinden kaynaklı birçok sanat dalını kapsayıcı bir şekilde estetik yönden etkilemeyi başarmıştır. Türklerin kültür tarihine armağanı niteliğindeki ortaya koydukları ilk sanat ürünlerinden biriside şüpesiz köklü bir geçmişe sahip olanlarının en başında dokuma sanatı ve bunların başında düzdokuma, halı dokuma, kilim, cicim, zili, sumak gibi kirkitli dokumalardır. Geleneksel el sanatlarımızın kültürel bağlamda belleğimizde yer alması ise konun sanatsal bağlamda ele alınmasında oldukça önem arzeder. Kolektif bellek; insanları birbirine bağlayan ve aidiyet duygularını pekiştiren, besleyen ortak değerlerdir (İskenderoğlu, Göğebakan,2022). Kolektif kültür belleği adına düz dokuma örneklerinin kayıt altına alınması Türk dokuma kültürü noktasında önem arzeder.

Malatya yöresi düz dokumaları konusunda yapılan araştırmalarda Malatya yöresi dokumaları çok az sayıda oldukça dar kapsamlı bir kaç çalışma ile sınırlı kalıp Doğanyol yöresi özelinde hiçbir çalışmaya ulaşılmamıştır. Son yıllarda, dokumalar içinde halı ön plâna çıkartıldığı için mevcut çalışmaların büyük bir bölümü halıcılıkla ilgilidir. Genellikle Malatya yöresinin halı sanatı ele alınıp, araştırılmıştır bunlarda saha çalışması olmayıp bir kaç halı ve yöre ile sınırlandırılmıştır. Dokuma sanatının birebir dokunduğu yörede dokuyan ellerden bilgi edinilmesi konu bağlamında oldukça önem arzemektedir. Malatya Yöresi halılarla ilgili çalışmalar yetersizdir: düz dokuma yaygılarla ilgili çalışmalar daha da yetersizdir. Özellikle cicim, zili ve sumak dokumalar hakkında Doğanyol yöresinde bilimsel bir saha çalışma yoktur. Amacımız, Malatya Doğanyol ve köylerinde ulaşıla bilinen tüm dokuma örneklerini arşivleyip kilim, cicim, zili ve sumak teknikli dokumaları sahada incelemek ve belgelemektir.

2. Malatya İli Doğanyol İlçesi Kısa Tarihi

2.1.Tarihi Yapısı

Tarihi kaynaklarda 2000 yıl öncesine dayanan Çin'in baskenti Pekin ile başlayan devamında ipek Yolu, Bakır Yolu ticaret kervanlarının içinde yer aldığı konaklandığı; Suriye güzergâhı devamında Malatya, Gürün, Kayseri ve ticaretin Suriye, Malatya, Hekimhan yoluyla, Sivas ticaret yolu üzerinde yer aldığı bilinen Yazıhan ilçesinin tarihi, Milattan Önceye kadar dayandığı kaynaklardan tespit edilmiştir. Bölgede buzluk köyündeki mağaralar bu olguyu kanıtlar nitelikler göstermektedir. Osmanlı tarihi dönemi ile ilgili kaynaklar Sultan III.Murat Hanın yaptırdığı, Yazıhan'ın 10 km güneyinde kendi ismini taşıyan ve o isimle anılan "Sultan Murat Han Kervansarayı'nı ran seferleri sırasında (1593) inşa ettirdiği vesikalarda kayıtlıdır. Tarihi yol üzerinde bulunan Kırkgöz Köprüsü'de XV-XVI. Yüzyılda Osmanlılar imparatorluğu tarafından yaptırılmış olup, köprünün zamanla Karakaya Baraj Gölü suları altında kaldığı bilinmektedir (Umar,1993).

Görsel 1. Malatya Doğanyol Haritası (<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/eler>)

Doğanyol ilçesinin yüzölçümü 233 kilometrekare, ilçenin nüfusu toplam 5 bin 26 (2007 nüfus sayımı) olan ilçenin Malatya'ya olan uzaklığı 91 kilometredir. Doğanyol ilçesinin 500 yıl önce köy olarak kurulduğu söylenmektedir. Doğanyol'un eski ismi Keferdiz olarak bilinmesine karşın kaynaklarda Kefersut ve Kefersük olarak bahsedildiğinde bilinmektedir (Soylu,2002).

Doğanyol ilçesine bağlı belde ve köyler şunlardır: Akbent, Behramlı, Burçköy, Damlı, Gevheruşağı, Gökcek, Gümüşsu, Koldere, Konutay, Mezra, Poyraz, Ulutaş, Yalınca ve Yeşilköy.

3. Türk Düz Dokuma Yaygılarının Tarihi

Türk düz dokuma kaynakları, bugün kullanılan dokumak sözünün “eski Türkçedeki Tokımak şeklinde ifade edildiğini, bu ifadenin de tokmak kelimesinden geldiği” belirtmektedirler. Aynı ve benzer yayınlar da, “halı, kilim gibi dokumalar için kullandığımız tokımak kelimesinin, Kaşgarlı Mahmud'un kaleme aldığı Divanü Lûgati't- Türk'te yer alan bilgilerden, XI. yy. 'da Türklerde dokuma ile ilgili bir terimin olduğunu, bu dokuma işleri ile ilgili kullanılan el aletleri ile (muhtemelen bugünkü mekik), dokumaların yapıldığı tezgâha, pamuklu ve ipeklilik dokumalara genel anlamda ve dokumacılıkla uğraşan kimselere közek denildiğini ulaşılan kaynaklarda belirtilmektedir. Kırkım mevsiminde koyundan kırılan yün ile deve kırkımında elde edilen tüyün ahşap veya demir tarak ile taranmasına çecge, yayda atılarak temizlenmesi, yağından arındırılması ve kabartılması işlemine yeten veya yeteng, yünün tıpkı, bugün kullanılması gibi, çubuk ile (yün çubuğu) kabartılmasına sağ, yünün eğirmede kolaylık sağlamak için kolay sarılabilir hale, dolayabilecek şekle getirilmesine (süme-sümek) dava, pamuk sümeğe ise pisti olarak adlandırıldığı” söylemektedir (Genç,1998).

Ortaasya'da hâkimiyet süren Türklerin halı, kilim gibi dokumalarda ekseriyetle kullandığı malzemeler yün, keçi kılı (tiftik), deve tüyü ve pamuk olduğu dokumalardan görülmektedir (Deniz:20002). Dokumada yünü kendi besledikleri koyunlarının yılda iki kırkım gerçekleştirerek elde ediliyordu. Deve tüyü ve keçi kılı işlemesi zor olduğundan yünün yanında ikinci derecede kalan bir malzeme olarak kullanılmaktaydı. Pamuk dokumalarda oldukça az, muhtemelen ihtiyaç halinde kullanılıyordu. Arşiv kaynaklarına göre, “Türklerin çoğunluğunun ataları olan Oğuzlar pamuğa isim olarak pambuk, Karahanlı sahası Türkleri isim olarak yaygın bir şekilde kepez diyorlardı. Selçuklular döneminde pamuk önemli bir ticari ihraç maddesiydi. Osmanlı döneminde ise pamuğa penbe denmekteydi (Kırzioğlu,1980)

4. Düz Dokuma

İnsanoğlu yaşamının sürdürülebilir olması doğrultusunda ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla vücutlarını dış etkilere karşı korumak için hayvan derilerini işleyerek veya doğrudan kullanmış, yaşadıkları alanları güzelleştirmek, ısı yalıtımı gibi çeşitli sebeplerden bitki saplarından hasır örmeyi, bitki lifleri veya yapay liflerle bez ya da kumaş türevi ürünler meydana getirmiş bunlara genel olarak dokuma olarak ifadelendirmeyi tercih etmişlerdir (Aytaç, 1982). Dokumacılığın gelişim metaforu muhtemelen hayvanın ehlileştirilmesine bağlı olup bu doğrultuda koyunun yetiştirildiği ve yününün imal edildiği tarihlendirmeler aralığında son buzul döneminden sonra Orta Asya’da gelişim göstermiştir (Parlak, 2002).

Dokuma tanım olarak; yün ipliklerinin dikine ve enine uzanan en az iki iplik gurubunun birbirleri arasında bir alt, bir üst şeklinde geçirilerek oluşturulan ürünlerin ifade edilmesidir (Deniz, 1998). Dokumanın tersi ve dokumanın düzü aynı görünüme sahip olan en az iki iplik sistemi ile yapılan havsız ve düz dokumalara “Kilim” denilmektedir. Genellikle kapı eşiğine serilen dokuma kalitesi olarak oldukça düşük dokunmuş düz dokumalara da ”Palaz / Palas” denmektedir (Deniz, 2000).

4.1.Düz Dokumaların Çeşitleri

4.1.1.Kilim

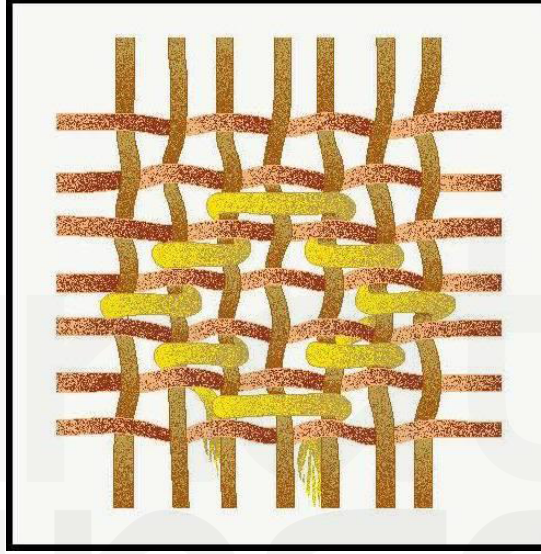
Kilim kelimesi kelime kökeni bağlamında, Farsça dil kökeninden geldiği söylenebilir de, kilim kelimesi tamamen Türkçe kökenli bir kelimedir. Farsça’ da kullanılan ve kilim kelimesiyle eşdeğer anlam taşıyan gelim, kelim kelimelerinin Türkçeden alındığı birçok kaynak tarafından kabul edilmektedir. Neredeyse tamamını kapsayan Slav dilleriyle, Ukrayna ve Güney Rusya dilleri araştırıldığında Türkçe’den geçmiş olduğu tespit edilmektedir. Ukrayna dilinde kylim, Polonya dilinde, Bulgar dilinde ve Sırp dil kökenlerinde kilim, Romen dil kökeninde chilim olarak adlandırılıp söylenmektedir. Farklı dil kökenlerinde, kilim kelimesinin “Farsça ve Türkçe yazılmış eski metinlerde yere serilen yaygı ve derviş cübbesi anlamına geldiği, eski kayıtlı eserlerde görülen Türkçe metinlerde de saçaklı kilim kelimesine rastlandığı, asıl bu terimin bugün bizim anladığımız kilim kelimesinin karşılığı olduğu” kaynaklarda belirtilmektedir (Görgünay,1983). Teknik doğrultuda bakıldığında iki iplik sistemi uygulanarak oluşturulan tersi ve düzü aynı farklı olmayıp aynı görünen havsız dokuma türü, yer sergisi, yaygı, yastık, perde, örtü ve genel olarak aynı amaç için yapılan dokumalara kilim denilmektedir (Akbil, 1970).

Düz dokuma yaygıların tüm Anadolu’da sıklıkla kullanıldığı İç Anadolu Bölgesi’nde Eskişehir, Konya, Aksaray, Niğde, Kayseri, Yozgat vey akın çevresinde de dokunmuş çok sayıda örneği mevcuttur. Konya’ya bağlı Karapınar, Karaman ve Ereğli civarında hâlâ dokunmaktadır: Karapınar’a bağlı Arısama ve Emirgazi kasabalarında dokunan bu örneklerin halı tekniğindeki örnekleri, halk arasında, top’lu halı, kilim teknikli örnekleri de top’lu kilim diye tanınır. Düz dokumaların Batı Anadolu Bölgesi genelinde Afyon başta olmak üzere Manisa, Uşak, İzmir ve yoğun olarak Aydın çevresinde, Akdeniz Bölgesi genelinde başta Silifke, Mut (İçel) ve sıklıkla Fethiye (Antalya) civarında, Doğu Anadolu Bölgesinde sıklıkla düz dokumaların özellikle Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkâri yoğun olması yörede klasik motiflerin ağırlıkta dokunan örnekleri görülmektedir (Deniz, 2000).

4.1.2.Cicim

Düz dokuma çeşitlerinden biride cicim ; farklı kaynaklarda “Cicim” kelimesinin kökeninin Farsçadan geldiği yazılısada cicimde kelime kökeni olarak Türkçe bir kelimedir. Anlam olarak Anadolu’da cicimin; sevilen, sevimli, şirin şey anlamındaki cici kelimesinden aidiyet eki olarak türediği düşünülmektedir (Acar, 1982). Cicim düz dokuma halı ve diğer düz dokuma yaygıları gibi eski tarihlerden bu zamana Türkler tarafından bilinen bir dokuma türü olarak karşılaşmaktayız (Görgünay, 1990). Düz dokumalar içerisinde Bezayağı dokumalar dokuma üzerine renk değerleri

farklı iplerle yapılan ya da birbirine yakın tekniklerde dar ve uzun ölçülerde dokunup kesilen düz dokuma parçalarının yan yana sıralı eklenmesiyle oluşturulan havsız dokumalar olarak adlandırılır (Deniz, 1994).

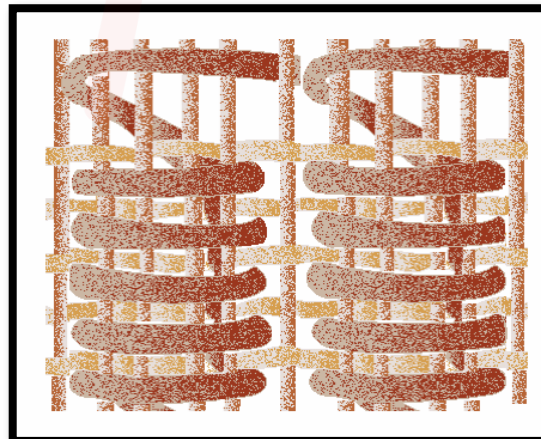

Görsel 2. Cicim Dokuma (Ergüder,2009)

Düz dokuma yaygı olarak bilinen cicim dokuma iki dokuyucunun bir olup çalışmasıyla oluşturulan dokuma motifi meydana getirmek için kullanılan üçüncü ip, dokumanın arka tarafına bulunan otur şekilde bulunan dokuyucu tarafından ön taraftaki farklı bir dokuyucuya verilmesi suretiyle ve araya atkı iplerininsıralı bir şekilde atılması ile oluşturulur (Acar, 1975).

4.1.3.Zili

Düz dokumalar içerisinde üç veya daha fazla iplik kullanılarak oluşturulan sıralı düz dokuma düzenine göre yapılan bir düz dokuma yaygısı olan Zili'ye farklı eski yazılı kaynaklarda "sili" de denildiği tesbit edilmiştir (Ergüder, 2009). Zili dokuması yayınlarda sınıflandırılmaz genelde çoğunlukla cicim dokuma ile birlikte, bir tek dokuma grubu halinde adlandırılır. Zili dokumayı sınıflandıran bilen dokuyucu eller, çoğunlukla cicim dokumasını, cicim dokuyanlar ise, zili dokuması konusunda fazla bilgiye sahip olmazlar. Anadolu'nun farklı yörelerinde örnek vermek gerekirse, Batı Anadolu'da atkı yüzü geniş zeminler üzerine "zili-verne" dokuma örnekleri sıklıkla görülmektedir (Görgünay, 1987). Temel niteliği taşıyan Türk sanatları kaynaklarında, "sili-zili", kelimesinin kökeni Türkçe olarak yer alır (Akbiç, 1977).

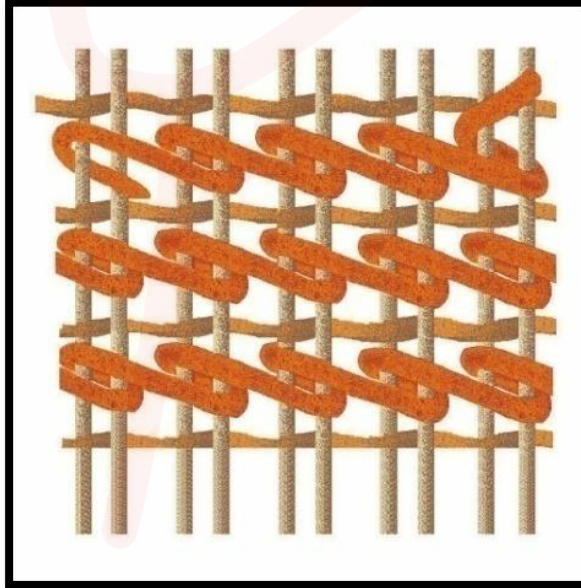
Görsel 3. Zili Dokuma (Ergüder,2009)

Zili düz dokumalarda kaydırılmış eksenler şeklinde tüm zemini kaplayacak doğrultuda motifler yer alır ve bunlar hep geometrik karakterli motiflerdir. Bu karakterdeki dokumalara Bergama yöresi ve yörenin yakınlarındaki Yunddağ, Kozak ve Madra köylerinde ve İvrindi'ye yerleşim yerine bağlı köylerde dırnak zili olarak adlandırıldığı bilinmekte, Ayvacık çevre yerleşim alanlarında ise, motiflerine göre dırnaklı zili, çengelli zili, aygulak zili adlandırılmalarının olduğu örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır. İsimlendirilme çeşitliliği olsanda bu düz dokumalar her iki yörede günümüzde de düz dokuma örneklerine dokunmaya genel olarak devam etmektedir (Deniz, 1998)

4.1.4.Sumak

Düz dokumalarda farklı renk değerlerine sahip desen iplerinin sıralı bir şekilde çözümleri üzerine, farklı sıralar halinde sarılmasıyla oluşturulan bir düz yaygı dokuma çeşitidir (Züher, 1971). Düz dokuma olarak iki iplik sistemi çerçevesinde yapılan tersi ve düzü olmayan havsız iki veya daha çok iplik kullanılarak dokunan yer yaygısı, perde, yük örtüsü, yastık örtü, vb. Amaçlar doğrultusunda kullanılan havsız dokumalar “düz dokuma yaygılar” şeklinde adlandırılır. Düz dokumada sıralı yatay ipler, sıralı dikey iplerin kendi içerisinde sistematik olarak, altından üstünden olmak kaydı ile geçirilerek “çözgü yüzlü dokuma” adını alır (Deniz, 2000).

Atkı yüzlü dokuma kendi içerisinde deseni oluşturma bilmek için çözgü ipleri kullanarak atkılar tarafından tamamen örtülü şekilde oluşturulan dokuma türü olarak adlandırılır. Dokumada çözgü iplerinin arasına da atkı ipleri geçirilerek bir alttan bir üstten geçirilirken iplerin bol bırakılması ve çözgü ipi ile atkı ipine ahşap veya metal kirit yardımıyla vurularak sıkıştırılması sonucu elde edilen düz dokumalardır. Bu dokumalardan genellikle çuval, at heybesi, heybe, halar benzeri yaygılar bu teknikte dokunan düz atkı yüzlü dokumalardır. Sumak düz dokumalar genel olarak sade düz renkli enine şeritler biçiminde yapılmış örnekleri yaygın şekilde görülmektedir (Acar, 1982)

Görsel 4. Sumak Dokuma (Ergüder,2009)

Düz dokumalar içerisinde sumak, sıralı çözgü ipleri üzerine, renkli deseni oluşturan iplerin farklı sıralar halinde sarılmasıyla oluşan bir düz yaygı çeşitidir. Desenlerin sıralar halinde sarılarak verildiği ve tekrar aynı acılarda döndürülüp aynı desen üzerinde ikinci bir renkli ip geçirildiği için, kat kat işlenmiş bir etki oluşturmaktadır (Aytaç, 1982).

5. Düz Dokumada Kullanılan Aletler

Dokuma sanatımızın oluşumunda kullanılan üretim maddeleri, üretim kaynaklarına göre çeşitlilikleriyle birlikte, değişik özellikler de taşırlar. Genelde hayvansal, bitkisel ve madensel kökenli dokuma maddelerinin üretimi, üretildikleri kaynaklara ve dokumada kullandıkları türlere göre de değerlendirilmesi gerekir. Anadolu'da düz dokuma yaygınlığında ıstar ve diğer tezgâhlarda kullanılan hammaddelerin en sık kullanılanı; deve yünü, yün, keten, pamuk ve kıl gelir. Yün kullanım ölçeklendirmesinde Türk kültür tarihi kaynaklarında yünün geçmişi yerleşim yaşamının izlerine dayanır. Türklerin çoğunlukta yaşamlarını sürdürdüğü Orta Asya ve Hazar Denizi bölgesinde yapılan etnografya çalışmaları bulgularında bilinen M. **Sibisoyev** "Post örtüsünden ilk çıkan dünya insanının Türkler olduğunu" kaydeder ve koyunu ehliştirdiklerini, yün eğirip giysiler yaptıklarını, oturdukları mekâna eşya olarak dokuduklarını belirtir (Parlak,2002).

5.1.Yün

Malatya Doğanyol yöresinde eskiden ekseriyetle dokumalarda yün, keçi kılı ve pamuk kullanılmaktaydı. Günümüzde dokumalarda özellikle yeşil alanın korunması ve ekonomik bağlamda az getirisi olduğu için keçi az sayıda beslediği için keçi üretimi ve kılı üretimi çok az kullanılmaktadır. Günümüzde genellikle ekseriyetle koyunyünü görülmektedir. Yün, genelde halkın kendi beslediği koyunlarından elde edilmekte ya da pazarlardan alınmaktadır (Kafalılar,1982) Halı ve düz dokumalarda kullanılan ana malzeme yün, keçi kırkımından elde edilen kılı, deve yünü, pamuk ve ipekten meydana gelir (Deniz, 2000).

Fotoğraf 1. Koyun Yünü (Bozdağ,2021)

5.2.Kırkım Makası

Kırkım mevsiminde koyundan yünün kesilme işlemine ve bu işlemin gerçekleştirilmesine kırkım adı verilmektedir. Koyunyünün kırkım zamanı na da kırkım ayı veya kırkım mevsimi denilmekte olup; genelde yün kırkımı zamanı mayıs ve eylül aylarında yapılır (Deniz,2000). Yöredeki halkın genelde kendi beslediği ya da komşu veya başka köylerden satın aldığı koyunun sırt, kürek kemiğinin üst tarafı, omuz ve kaburgası üzerinden kırkılan yünler argaç, diğer kısımlardan ise eriş ipleri eğrilmektedir (Parlak, 2002).

Fotoğraf 2. Kırkım Makası (Bozdağ,2021)

5.3.Yün Tarağı

Birçok yörede olduğu gibi Doğanıyol yöresinde yün, elle didilerek ya da yörede tiftiklenme olarak adlandırılan işlem ve özel hazırlanmış ahşap, kemik taraklarla taranır. Yün tiftiklenmekte kullanılan tarakların pek standart ölçülerde olmayıp farklı şekilde ve ölçüde olanları görülmektedir. Halı veya düz dokuma için ayrılan ve yıkanan yünler, işlem basamaklarına göre önce yün tarağında yünü hazırlayanlar tarafından iyice taranır. Koyunun pisliği ve yüne karışan otlar yünden ayrıştırılır. Yün tarağı yardımı ile taranarak temizlenmiş yünler, iplik haline getirilmek üzere, geniş ahşap kaplara doldurulur. Taranarak hazırlanmış yünlerden sonra iplik yapımı için gerekli işlem basamaklarına geçilir (Ergüder,2009).

Fotoğraf 3. Yün Tarağı (Bozdağ,2021)

5.4.İğ-Teşi

İğ veya teşi Doğanıyol yöresinde taşi olarak adlandırılan malzemenin uç denilen kısmında teşinin kemik veya ağaçtan malzemeden yapılan yuvarlak daire kısmına "ağırsak" denir. Bu ağırsak kısmı iğ ve teşinin dönmesini hızlandırmakla kalmayıp ağırsak materyali kolaylaştırır ve iğnin kolay dönmesini sağlamaktadır. İğ ve teşi; tarihten önceki çağlardan beri, hemen hemen bütün kavimlerde şekli neredeyse değişmeden günümüze ulaşan değişmeden yapılıp kullanılan bir alettir. Uygurlardan itibaren "iğ", "ig", "yig", "yik" olarak adlandırılan ve söylenen iğ sözü, günümüz dil kullanımında da aynı isimle kullanılmaktadır. Teşi ile iğ arasındaki fark; birinde ip eğrilirken ağırsak

yukarıda, sapı aşağıda, diğesinde ise ağırşak aşağıda, sapı yukarıda olması sebebiyle isimlendirilir. “Ağırşak” tabiri Selçuklu döneminin il dönemlerinde, “uğurşak (Ögel,1978).

Fotoğraf 4. İğ-Teşi (Bozdağ,2021)

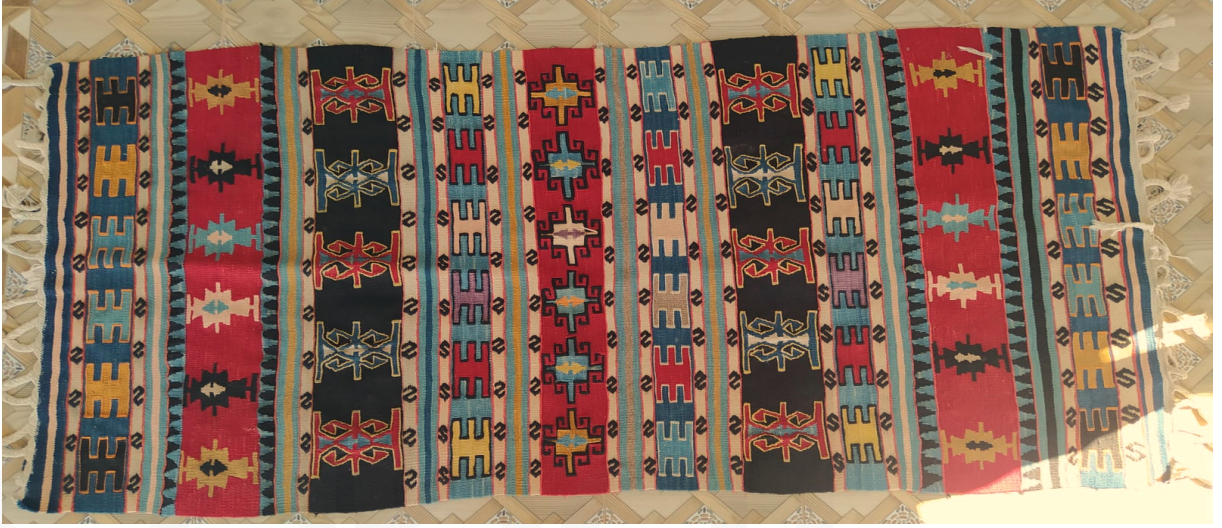
5.6.Kirkıt-Tarak

Düz Dokuma işlemi gerçekleştirilirken ıstar tezgâhı dokuma yapımı gerçekleştirilmesinde çözümler arasından yatay geçirilmiş olan atkı ipliklerinin sıkıştırılması ve iplerin hizalanmasında kullanılan en önemli sayılan yardımcı araçlardan biride kirkittir. Halı ve düz dokuma yapımında kullanılan kirkitlerin malzeme ve ölçüleri bakımından farklılık gösterebilirler. Halı kirkiti 10 cm kadar genişlikte olabilir. Kilim kirkiti ise; uzun saplı, 4-6 cm arası genişliğe sahip, tamamen ahşap dişli veya metal dişli olanları, 5-7 diş sayısı olan bir yardımcı alettir (Ergüder,2009).

Fotoğraf 5. Kirkıt-Tarak (Bozdağ,2021)

6. Doğanyol Düz Dokuma Örnekleri

Fotoğraf 6. Doğanyol, Behramlı Köyü, Dne Yılmaz, Kilim Dokuma (Bozdağ,2021)

Fotoğraf 7. Doğanyol, Behramlı Köyü, Dne Yılmaz Heybe Dokuma (Bozdağ,2021)

Fotoğraf 8. Doğanyol, Damlı Köyü, Fatıma Őahin Kilim Dokuma (Bozdağ,2021)

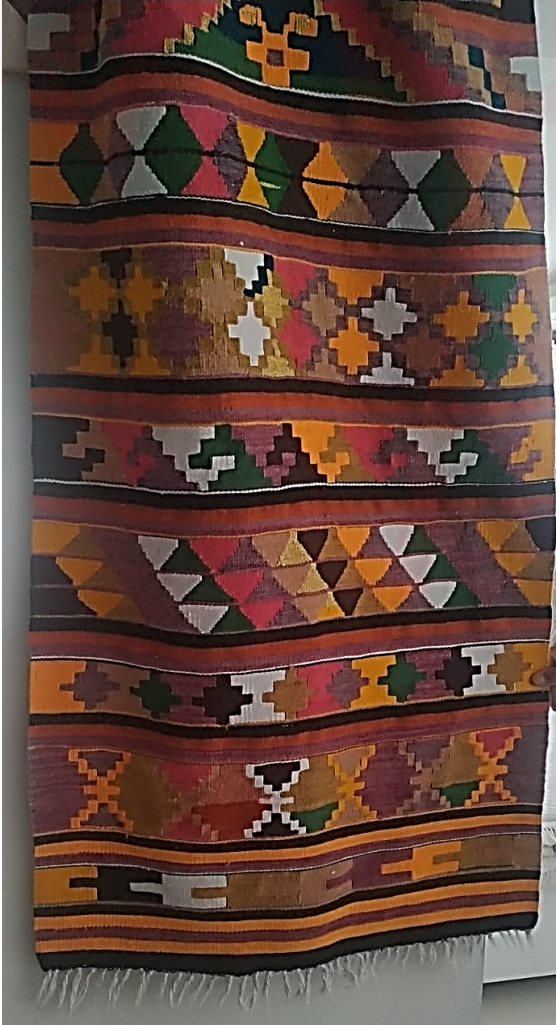
Fotoğraf 9-10. Doğanyol, Koldere Köyü, Mustafa Kara Heybe Dokuma (Bozdağ,2021)

Fotoğraf 11-12. Doğanyol, Koldere Köyü, Mustafa Kara Heybe Dokuma (Bozdağ,2021)

Fotoğraf 13. Doğanyol, Behramlı Köyü, Seher Akbez Kilim Dokuma (Bozdağ,2021)

Fotoğraf 14-15. Doğanyol, Yalnca, Köyü Elif Duru Kilim Dokuma (Bozdağ,2021)

7. Sonuç

Orta Asya'dan günümüze uzaman eşsiz tarihimizde sayısı azımsanamayacak kadar medeniyete ev sahipliği yapmış ata yurdumuz ve atalarımız bizlere övünç kaynağı timsali taşıyan çok zengin ve çok boyutlu bir medeniyet tasavvuru miras bırakmıştır. Bizler bu mirasın bilincine vakıf olma noktasında her unsurumuzun bilincinde olmak için çaba içerisinde olmalıyız. Yüzyıllar boyunca Anadolu topraklarında oluşan bu bilinç birçok örf, adet, kültür ve sanat varlığının temelini teşkil etmektedir. Bu daimi suretle gelişen unsurların ebediliği noktasında sanat önemli bir yer tutmaktadır. Şüphesiz sanatın kendine özgü kültürel atmosferinin kültür tasavvuru ile olan zenginliği Türk kültüründeki zenginlikte yatmaktadır. Asırlar boyunca ilmik ilmik dokunan bu kültür zenginliğini en güzel şekilde yansıtan sanat eserlerinden biride dokuma sanatıdır. Dokuma sanatı sadece yere serilen duvara asılan yaygıdan ibaret kalmayıp sanat eseri niteliğinin çok ötesinde adeta bir tarih ve kültür taşıyıcısıdır. Dokunduğu coğrafyadan bir başka coğrafyaya kültürün göze çarpan ifade biçimi olmakla birlikte, yaşayış, inanç, değer kıssaca hayatımızın her alanında görülen değerlerin görsel olarak hayat bulmuş halidir.

Türk kültürünün önemli bir parçası olan dokumalar evrensel değerler karşısında son dönemlerde hak ettiği değeri bulamamakta, bununla birlikte yörelerin dokuma özellikleri desen, renk, yanış ve kompozisyon olaraktan hızla yok olmaktadır. Bu hızlı bir şekilde Malatya yöresi dokumaları da bu yok olma süreci içerisinde yer almaktadır. Malatya yöresi dokumalarının; özüne uygun olarak dokunduğu yöre, desen, yanış, renk, kompozisyon özellikleri ve yörede kaynak kişiler korunmalı ve kayıt altına alınması önem arz etmektedir. Merkez yerleşim sahasındaki dokuma kültürünü hızlandıran yöredeki ilçe ve köylerde çok daha fazla hissedilir bir durumu gözler önüne sermektedir. Malatya Doğanöl yöresinde dokuma kültürünün geçmişi zengin ama çeşitli nedenlerle oldukça hızlı bir şekilde kaybolma sürecini yaşayan yerleşim yerlerinden biridir. Yaşayan az sayıda son temsilcilerinin kayıt altına alınması ve son dokuma örneklerinin kaydedilmesi Malatya dokuma kültürü çalışmaları noktasında önem arz etmektedir. Bu çaba sadece Malatya yöresiyle sınırlı kalmayıp dokuma kültürümüzün özüne uygun olarak, kültürel, sosyal ve ekonomik yönden yeniden gündeme getirilmesi gerekmektedir. Kültürünü tanıyan, kültürüne sahip çıkan milli ve manevi değerlerin doğru bir şekilde araştırılması, incelenmesi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması araştırmanın nihai amacıdır.

Kaynakça

- Aytaç, A. (2003). *Hotamış Türkmen Kilimleri*, Konya.
- Aytaç, Ç. (1982). *El Dokumacılığı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul.
- Aytaç, Ç. (1997). *El Dokumacılığı Temel Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 966, İstanbul.
- Aytaç, Ç. (2000). *Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı*, Selçuk Üniversitesi Yayın Komisyonu, Konya.
- Deniz, B. (1992). "Yunddağı Yöresi Düz Dokuma Yaygıları", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Antalya 6-11 Mayıs 1991, C. V, Maddi Kültür, Ankara.
- Deniz, B. (1998). *Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Deniz, B. (1999). "Osmanlı Dönemi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak)", *Osmanlı, Kültür ve Sanat*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C. 11, Ankara.
- Deniz, B. (2000). Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Deniz, B. (2002). Osmanlı Dönemi Halı ve Düz Dokuma Yaygıları, *Türkler; Yeni Türkiye Yayınları*, C. IV, s. 198-207, Ankara.
- Ergüder, A. (2007). *Çoruh Vadisi Düz Dokumalar*, Ankara.

Ergüder, A. (2009). Kars Yöresi Düz Dokumaları, *Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı*, Erzurum.

Hidayetoğlu, M. H. (2007). Konya Yöresi Düz Dokuma Yaygıları, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı*, Konya.

Görgünay Kırzioğlu, N. (1975). *Doğu Yöresi Halıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Görgünay, N. (1983). "Bardız Kilimleri", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.V, Maddi Kültür Ankara*.

Görgünay, N. (1995). *Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Motifler*, Ankara.

Gürsu, N. (1998). *Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler*, Redhouse Yayınevi.

Güzel, E. (2017). *Tunceli Yöresi Düz Dokumaları*, İstanbul

Kafalılar, A. (1982). *Halıcılık ve Teknolojisi*, Ankara: Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yayını, Ankara.

İskenderoğlu, L. & Gögebakan, Y. (2022). Sanat, mekân ve bellek. *Turkish Studies*, 17(3), 511-521. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.58194>

Onuk, T. H. ve Akpınarlı, F. (2003). *Şanlıurfa Kilimleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara.

Ögel, B. (1991). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.

Parlak, T. (2002). *Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği*, Erzurum.

Parlak, T. Ergüder, A. A. (2010). Bardız Kilimleri, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı*, Erzurum.

Rona, Z. (1997). "Dokuma". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 1*, İstanbul.

Yetkin, Ş. (1974). *Türk Halı Sanatı*, İstanbul.

Yetkin, Ş. (1978). "Divriği Ulu Camiinde Bulunan Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimler", *Belleten*, 42. XLII.165, 53-63.

Kaynak Kişiler

Alişan Hayırlı, Gazeteci, Yazar, Seyyah /2021

B. Bayram Güngör, Uzman Tarihçi, Malatya-Yeşilyurt/2022

Döne Kalın, Ev Hanımı, Malatya-Doğanyol, Behram Köyü/2022

Didem Yılmaz, Ev Hanımı, Malatya- Doğanyol, Behram Köyü/2021

Emine Duruoğlu Ev Hanımı, Malatya- Doğanyol, Yalınca Köyü/2021

Fatıma Şahinacar, Ev Hanımı, Malatya- Doğanyol, Damlı Köyü/2021

Hüseyin Çakmak, Emekli Belediye Memuru, Malatya-Doğanyol/2022

Murat Canpolat, Öğretmen, Klimatoloji Uzmanı, Yeşilyurt/2022

Mustafa Kara Malatya- Doğanyol, Koldere Köyü /2021

Seher Aslan, Ev Hanımı, Malatya- Doğanyol, Behram /2022

